

"ולאם מלאם יאמץ" כפל מבנה ומשמעות בנבואת עובדיה

בסקירה שערך מ' גרינברג¹ על פרשנות המקרא נאמר: "פרשנות במובן המצומצם באה לבאר את חלקיו ואת מכלולו של הכתוב כרצף בר-טעם". הגדרה זו מתארת פירוש ברמת הפשט, שהוא הקשר הראשוני שנוצר בין הקורא ובין הכתוב. אולם כפי שמדגיש גרינברג, הגדרה זו מתארת "פרשנות במובן המצומצם", ומתוך כך משתמע כי קיימת פרשנות המאירה על הכתוב מעבר למשמעון של המילים שבהקשר. העמקת הרובד הפרשני מתאפשרת על ידי שימת לב לאמצעים ספרותיים, תחביריים ולשוניים שנבחרו בידי המחבר כדי לבטא הדגשים, ליצור קשרים אסוציאטיביים ולהעניק משמעויות נלוות. בדרך זו ניתן להרחיב, לחדד ולהעמיק את היגדיו של הפשט. על כן, למרות שמקרא אינו יוצא מידי פשוטו, יש כתובים שעומק כוונתם נחשף רק לאורם של כתובים אחרים, בבחינת 'צבת בצבת עשויה', וכן מתוך שימת לב למארג הספרותי שבאמצעותו מציג המחבר את מסריו. שיטה פרשנית זו, המאירה ומעשירה כתובים מקראיים רבים, תורמת גם לחשיפת משמעויות ומסרים המובלעים בספר עובדיה, אשר מתגלה עקב כך כמועט המחזיק את המרובה.

הכיאזם²

כבר עמדו חוקרים על כך שנבואת עובדיה עשירה בסממנים ספרותיים. י' אבישור³ מדגים את השימוש שעושה הנביא באמצעים הספרותיים הבאים: שאלות רטוריות, חזרה במספרי השלמות, משנה הוראה, שרשור והנגדה. י' קיל⁴ ומ' כוגן⁵ מציינים גם

1. מ' גרינברג, ערך 'תנ"ך, פרשנות', אנציקלופדיה מקראית ח, ירושלים 1982, עמ' 641.
2. הכיאזם הוא מבנה סימטרי, שבו הנושאים שמופיעים בחלקו הראשון של הפרק מובאים גם בחלקו השני, אם כי בסדר הפוך. במבנה כזה, הנושא הראשון קשור לנושא האחרון, הנושא השני קשור לנושא שלפני האחרון וכן הלאה, עד שנוצרת בין שני חלקי הפרק מעין השתקפות ראי של הנושאים הקיימים בו.
3. י' אבישור, 'תרי עשר א', 'עולם התנ"ך, תל אביב 1994, עמ' 195-198.
4. י' קיל, פירוש דעת מקרא, עובדיה, תרי עשר א', ירושלים תשל"ה, עמ' 10.

את השימוש שהוא עושה ב'סגנון הפטיש'. נוסף על כל המאפיינים הללו מוצא אבישור כי הפסקות הכוללות את הפסוקים י-יד, טו-כא, ערוכות במבנה כיאסטי על בסיס הקבלה בשמות, במילות קישור ובשורשי מילים. בדומה לכך מצביע כוגן על הקשר שבין הפסוק הראשון לבין הפסוק המסיים (כא), ואומר: "מסגרת רעיונית אחת מקיפה את כל הספר כעין מבנה מעטפת (Inclusio): הוא נפתח בקריאה למלחמה על אדום (פס' א) ומסיים בתמונת המשפט שייעשה בהר עשו" (פס' כא).

אולם ההקבלה הכיאסטית שעליה מצביע אבישור, והקשר שבין פסוקי המסגרת שמציין כוגן, אינם ממצים את התופעה הכוללת של מבנה כיאסטי המקיף את הפרק בשלמותו. כפי שניתן יהיה להיווכח, הפרק כולו בנוי בהקבלה כיאסטית המתבססת על רעיונות, צלילים, שורשים, שמות ומילים המופיעים בחלקה הראשון של הנבואה (פס' א-יב), ותואמים למרכיבים דומים בפסוקים מקבילים להם בחלקה השני (פס' יג-כא). יתר על כן, הקשר שנוצר בין הפסוקים המקבילים במבנה הכיאסטי מעמיק ומעשיר את המסר של כל אחד מהם בנפרד, וצירוף הפסוקים הללו מחדד רעיונות ומשמעויות שאינם מודגשים דיים במערך הפסוקים הקיים. לעתים, חלקה השני של התקבולת חוזר על הנושא שבחלק הראשון ומחזק אותו (פס' ז-ט/טו-טז; י-יב/יג-יד),⁶ לעתים הוא קושר את חלקי התקבולת ביחס של סיבה ומסובב (פס' א/כא; ג-ד/יח), ולעתים הוא חושף ניגוד אשר מדגיש את ייחודו של כל אחד מחלקי הצירוף (פס' ב/יט-כ; ה-ו/יז).⁷

צירוף 1 - פסוקים א/כא

כפי שכבר ציין כוגן, פסוקי המסגרת א/כא קשורים זה בזה בנושא משותף:

חָזוֹן עֲבָדְיָה פֶּה אָמַר ה' אֱלֹהִים לְאָדוֹם שְׂמוּעָה שְׂמַעְנוּ מֵאֵת ה' יָצִיר בְּגוֹיִם שְׁלַח קוֹמוּ
וְנִקְוֵמָה עֲלֵיהֶם לְמַלְחָמָה (א).
וְעָלוּ מוֹשָׁעִים בְּהָרַיִם לְשֹׁפֵט אֶת הָרַעְיוֹן וְהִיטָה לָהֶם הַמְּלוּכָה (כא).

5. מ' כוגן, **מקרא לישראל, עבדיה**, תל אביב-ירושלים 1992, עמ' 4-5.
6. צירופי הפסוקים המקבילים במבנה הכיאסטי מסומנים כאן על ידי מספרי הפסוקים כשהם נתונים משני צדיו של קו נטוי. במקרה זה מסומן צירוף הפסוקים ז-ט וטו-טז, התואמים במבנה הכיאסטי של הפרק, וכן הצירוף שנוצר מן הפסוקים י-יב ויג-יד.
7. לא כל התקבולות שנוצרות במבנה המיוחד הזה כוללות את מלוא המאפיינים שנמנו לעיל. עיקר הקשר בין הפסוקים המקבילים הוא רעיוני, אם כי בחלק מן הצירופים קיימים גם קשרים לשוניים. פ' פולק מציין בספרו **הסיפור במקרא** (ירושלים 1994, עמ' 42) שני מאפיינים בתקבולת הכיאסטית: 1. מבנה השיכול; 2. שלושה קשרים רעיוניים אפשריים בין חלקי התקבולת: א. ניגוד; ב. דמיון; ג. סיבה ומסובב. כאמור, שלושת היחסים הללו מתקיימים בצירופים המתקבלים מן המבנה הכיאסטי של נבואת עובדיה.

בין שני הפסוקים קיים קשר ענייני שנוצר מן היחס שבין כוונה מוצהרת לבין תכנון מעשי: פסוק א מכריז על הכוונה להעניש את אדום, ופסוק כא מתאר את דרך הוצאתו לפועל.

פרט לנושא המשותף, הקשור בעונשה של אדום, קיימות נקודות מגע נוספות בין שני הפסוקים:

1. דמיון ציורי. בשני הפסוקים מדובר במלחמה נמרצת המלווה בתנועה כלפי מעלה. בהצהרת הכוונות נשמעת הקריאה "קומו ונקומה" (פס' א), ובתיאור הביצוע נאמר: "ועלו מושעים" (פס' כא).
2. שיכול האותיות שבין "שמועה שמענו" (פס' א) לבין "מושעים" (פס' כא), יוצר דמיון צלילים בין הפסוקים.
3. מתוך שבע הפעמים שבהן מופיע שם ה' בפרק, הוא מופיע פעמיים בפסוק א ופעם אחת בפסוק כא. בכל אחד מחלקי הציור מציין שם ה' את אחריותו לאירועים המתוארים, ובכך מתקיים קשר רעיוני נוסף בין שני החלקים. תופעה זו של הזכרת שם ה' בשני חלקיו של הציור אינה מקרית, מאחר שארבע הפעמים הנוספות שבהן מופיע שם ה' בפרק נחלקות אף הן לשני זוגות, כשכל זוג מתפצל בין שני חלקיו של אחד הציורים שנוצר מתוך המבנה הכיאסטי (פס' ד/יח; ח/טו). חלוקה שיטתית כזו של שם ה' בפרק מחזקת את ההערכה כי הפרק בנוי בהצבה מחושבת של רעיונות ושל תכנים.
4. השליח המכריז על המלחמה באדום בפסוק א אינו נקרא 'מלאך', שהוא המושג השכיח לתיאור שליחים,⁸ אלא בצורה שאינה שגרתית - "ציר". ייתכן שביטוי זה נבחר בגלל קרבתו לצליל "ציון" שהיא הציר המבצע את גזר הדין בפסוק כא.⁹

ציור 2 - פסוקים ב/יט-כ

הציור הבא נוצר מפסוקים ב/יט-כ, כאשר הצבתם זה מול זה מעמתת בין נחיתותה של אדום לבין תקומתו של ישראל. נוסף על כך, חיבור הפסוקים בציור משותף מעשיר כל אחד מהם ברובד פרשני נוסף, כפי שיובהר להלן.

הנה קטן נתתיך בגוים גזוי אתה מאד (ב).

8. 'מלאך' מופיע במקרא במשמעות 'שליח' כמאה פעמים, לעומת 'ציר' המופיע שש פעמים.
9. למרות שהצליל המשותף ל'ציר' ול'ציון' הוא בן הברה אחת - 'ציר', ה'צ' המשותפת היא אות שורקת שרישומה מהדהד, ועל כן חזקה דייה לשמש כצליל מקשר בשרשור. שרשור מעין זה קיים במיכה א', יא: "לא יצאה יושבת צאנן". בצפניה ב', ד קיים שרשור באמצעות אות שורקת אחרת: "ואשקלון לשממה".

וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת הָרַעַשׂוּ וְהַשְּׁפֵלָה אֶת פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת שְׂדֵה
שִׁמְרוֹן וּבְנֵימָן אֶת הַגְּלָעָד.

וְגֵלְתָּ הַחֹל הַזֶּה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּנְעָנִים עַד צָרְפַּת וְגֵלְתָּ יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּסִפְרָד יִרְשׁוּ
אֶת עַרְי הַנֶּגֶב (יט-כ).

בפסוק יט מכונה אדום בשם 'עשו', וזו אחת מתוך שבע הפעמים שהיא מכונה כך
בפרק (פס' ו, ח, ט, יח [2×], יט, כא), ובדומה לכך מכונה ישראל בשם 'יעקב' (פס' י,
יז, יח). השימוש בשמות האבות הקדומים תוך ציון הקשר המשפחתי שביניהם (פס'
י) מגביר את הסלידה ממעשי אדום כלפי ישראל, ומעמיק את שורשי התחרות
והעימות שבין העמים עד לראשי השושלות, ואפילו לפני לידתם (בראשית כ"ה, כב-
כג).

בבראשית כ"ז, טו, מכונה יעקב 'הבן הקטן' ועשו הוא 'הבן הגדול'. המושגים
'גדול' ו'קטן' מתארים את מעמדו של כל אחד מן הבנים במסגרת המשפחתית,
כאשר 'הגדול' הוא תוארו של הבכור וה'קטן' הוא האח הצעיר ממנו. באופן טבעי
נחשב הבן הבכור לממשיך השושלת,¹⁰ אלא אם כן נמנע הדבר משיקולים מכריעים
אחרים.¹¹ מבחינה דתית נתבססה מעלתו של הבכור על התקדשות לשירות
האלוהים.¹² יחסו המיוחד של האלוהים אל הבכור מוצא ביטוי בכתובים מפורשים
כמו בשמות ד', כב; ירמיהו ל"א, ח; תהילים פ"ט, כח, ועוד. על פי המסופר
בבראשית כ"ה, כט-לד, עשו זלזל בבכורה שנועדה לו ומכרה ליעקב בנזיד עדשים.
העברת הבכורה מעשו ליעקב הושלמה ונחתמה כמו כל עסקה שבה מועבר מושא
המכירה מרשות לרשות, עבור תמורה מוסכמת בין הצדדים.

על רקע העברת הבכורה מעשו ליעקב יש להבין את הנאמר בפסוק ב: "הנה קטן
נתתיך בגוים". לכאורה, ניתן להסביר פסוק זה כהערכה מדינית המתארת את

10. יוסף מבקש מאביו להסיר את יד ימינו מראשו של אפרים הקטן ולהניחה על ראש מנשה
הבכור (בראשית מ"ח, יז-יט). גם בחברה הקדומה שמחוץ לעולם המקרא היה הבן הבכור
מכובד מבחינה חברתית ודתית: "ברוב החברות השמיות הקדומות יחסו לבכור מעמד מיוחד,
וקודם כל מבחינה דתית. הבכור אהוב במיוחד על האל; הבכור עליון על יתר אחיו ואחראי
להם" (א' שפי, ערך 'בכור', **לקסיקון מקראי**, תל אביב תשכ"ה, טור 159). וכן אצל א"ש
הרטום, ערך 'בכור', **אנציקלופדיה מקראית** ב, ירושלים תשי"ד, עמ' 125. ראה גם ' קיל,
פירוש דעת מקרא, בראשית א, ירושלים תשנ"ז, סיכום לפרק ד', עמ' קלה.

11. יעקב מדיח את ראובן מן הבכורה על שחילל את יצועו (בראשית מ"ח, ג-ד).

12. לפני שנתקדש שבט לוי לעבודת המשכן נעשתה עבודת הקודש בבכורות, כפי שמסבירים
רש"י, רשב"ם וראב"ע (בפירושו הקצר), את שמות י"ט, כב; כ"ד, ה. דבר זה נלמד בבירור
משמות י"ג, ב; כ"ב, כח; במדבר ג', יא-יג.

מעמדה הנחות של אדום במשפחת העמים,¹³ אלא שבתולדותיהם של יעקב ועשו, מקבל המושג 'גוים' משמעות מיוחדת, מאחר שזה כינויים של האחים בעודם בבטן אמם, כאשר נתבשרה: "שני גוים בבטןך".

נבואת עובדיה, המתארת את יחסי ישראל ואדום בזמנו של הנביא ולעתידי לבוא, קושרת את אירועי ההווה ואת הצפוי בעתיד לשורש ההיסטורי שלהם. הנביא עושה זאת על ידי שימוש בשמות 'יעקב' ו'עשו', ורומז בכך על עומק היריבות ואריכות ימיה.¹⁴ על רקע זה מסתבר מן ההצהרה "הנה קטן נתתיך בגוים", כי העברת הבכורה מעשו ליעקב קיבלה את אישורו של האלוהים, וכיום עשו נחשב בעיניו ה'קטן בגוים'. הפועל "נתתיך" מודיע על ההחלטה האלוהית לייעד את הנמען לתכלית או לגורל המתוארים בהקשר, לטוב או לרע (בראשית י"ז, ו; מ"ח, ד; יחזקאל כ"ה, ז; ל"ה, ג).¹⁵ פירוש זה קרוב לדברי רש"י המסביר את התואר 'קטן': "כלפי שקראו אביו בנו הגדול, ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה, לפני קטן הוא".

כשם שחלקו הראשון של פסוק ב מתברר על רקע סיפורם ההיסטורי של יעקב ועשו, כך גם חלקו השני - "בזוי אתה מאד". קיל אומר בפירושו: "ולא נתפרש במה היה בזוי",¹⁶ ויש אמנם לשאול על סיבת היות עשו "בזוי". ויתורו של עשו על הבכורה מנומק: "ויבז עשו את הבכורה" (בראשית כ"ה, לד). הבוז שרחש עשו לבכורה מלמד על יחס דומה מצדו גם כלפי הייעוד הקשור בה, שהוא ההתקדשות לעבודת ה', ומתוך כך גם כלפי האלוהים שעשהו בכור וקידשו לעבודתו. השורש 'בזה' מתאר את היחס המניע והנלווה לפגיעה בקודש. יחסם של אנשי ירושלים שאינם נוהגים כהלכה בקודשי ה' מתואר בפי יחזקאל כיחס של בוז - "קָדְשֵׁי בְּזִית" (כ"ב, ח). מלאכי מאשים את הכוהנים בביזוי שם ה' (א', ו), על שהם מקריבים לפניו "לחם מגאל" (א', ז), ומתרה בכוהני ירושלים שיהיו "נבזים ושפלים" (ב', ט) על ש"חלל יהודה קדש ה'" (ב', יא).

13. כפי שמסבירים זאת י' קיל (לעיל, הערה 4), עמ' ב; מ' כוגן (לעיל, הערה 5), עמ' 21; י' אבישור (לעיל, הערה 3), עמ' 202. אבן עזרא מסביר 'קטן' במשמעות צמצום ומיעוט - "כי מספרם מעט ואין ארץ מלכותם רחבה".

14. עוד על ההקבלה בין דמויותיהם וקורותיהם של יעקב ועשו לבין היחסים שבין צאצאיהם, ישראל ואדום, ראה אצל מ' גרסיאל, 'המבנה הספרותי והמסר בסיפורי יעקב ועשו', בתוך: ע' המנחם (עורך), **הגות במקרא** ד, תל אביב תשמ"ד, עמ' 65-67. וכן אצל י' זקוביץ, 'עקבת יעקב', בתוך: ב"צ לוריא (עורך), **ספר ברוך בן יהודה**, תל אביב תשמ"א, עמ' 121-144.

15. כך נאמר על דוד: "אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ" (תהילים פ"ט, כח), לעומת מה שנאמר לעשו: "קטן נתתיך בגוים".

16. י' קיל (לעיל, הערה 4), פירוש לפסוק ב, עמ' ב.

העונש שנגזר במידה כנגד מידה מוצא לעתים ביטוי במשוואה מילולית המשקפת את האיזון שבין החטא לבין עונשו, כמו בפסוק: "יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך" 17 (שמ"א ט"ו, כג). כך נגזר גם עונשו של עשו במידה כנגד מידה על שביזה את הבכורה ואת מי שהעניקה לו, 18 וזה שנאמר לו: "בזוי אתה מאד".

בשעה שבז לבכורה איבד עשו שני כתרים, את הזכות לירושה ואת ההתקדשות לעבודת האלוהים. שני אלה נפלו בחלקו של יעקב, אשר במעמדו החדש קיבל מאביו את הזכות לברכת אברהם הכוללת את ירושת הארץ: 19 "ואל שדי יברך אתך... ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם" (בראשית כ"ח, ג-ד). 20

יצחק מעניק ליעקב ברכה זו מתוך הכרה במערכת היחסים החדשה שהתהוותה כתוצאה מברכתו, כפי שהוא מסביר לעשו: "הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים" (שם כ"ז, לז), ובעקבות מה שלמד מתלונתו של עשו: "את ברכתי לקח" (שם, לו). כתוצאה ממעריך היחסים החדש הזה מתרחק עשו ה'קטן' מנחלת האבות: "וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו" (שם ל"ו, ו), ומתיישב בארץ שעיר היא שדה אדום (שם ל"ב, ג; ל"ג, טז). 21

נמצא שחיבור הפסוקים ב/יט-כ שנוצר מתוך המבנה הכיאסטי, מחדד את הניגוד שבין האחים בנושא הירושה המשפחתית. בניגוד לעשו שהפך ל'קטן' ונעקר משורשיו "מפני יעקב אחיו", מודגש בפסוקים יט-כ, כי יעקב החוזר לארצו יורש את נחלת אבותיו. כוונת הפסוקים יט-כ, להדגיש את זכות הירושה של יעקב כניגוד לאזכור 'קטנותו' של עשו בפסוק ב, מתגלה בחזרה משולשת על השורש 'רש', בתיאור חזרתו של יעקב-ישראל לארצו.

השוואה נוספת בין האחים על רקע העברת הבכורה, תיעשה בצירוף הפסוקים ה-ו/יז, בנושא ההתקדשות.

17. עיקרון זה מופיע גם בדברי ה' לעלי: "כי מכבדי אכבד ובזי יקלר" (שמ"א ב', ל), אם כי בפסוק זה גמולם של בזוי ה' לא נגזר מאותו השורש, אלא בהתאם למשמעות.

18. הבוז שבו נוהג ה' כלפי החוטאים נזכר בתהילים ע"ג, כ. בתהילים ס"ט, לג-לד, נאמר כי אלוהים אינו מבזה את נאמניו, ומתוך ה'לאו' משתמע ה'הן'. על הקשר שבין פסוק ב בעובדיה לבין תולדותיהם של יעקב ועשו ראה גם אצל י' זקוביץ (לעיל, הערה 14), עמ' 134.

19. על כך שממשיך השושלת אינו תמיד הבכור מלידה, ראה י' קיל (לעיל, הערה 4), פרק ד', ג, עמ' קמ, ושם, סיכום לפרק י"א, עמ' שט.

20. מאוחר יותר מאשר אלוהים את מעמדו של יעקב כיורש הנחלה (בראשית כ"ח, יג; ל"ה, יב).

21. למקרים נוספים שבהם נגזרת גלות עקב יחס מבזה כלפי האלוהים - ראה יחזקאל י"ז, יט-כא; כ"ב, ח-טו; דה"ב ל"ו, טז-כ.

צירוף 3 - פסוקים ג-ד/יח

הצירוף הבא שמתקבל מתוך המבנה הכיאסטי הוא פסוקים ג-ד/יח:

זָדוֹן לְבַד הַשִּׁיאָךְ שְׁכָנִי בְּחִגְי סָלַע מְרוֹם שָׁבְתוּ אִמְר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרְדָנִי אֶרֶץ.
אִם תִּגְבֶּיָה פִּנְשָׁר וְאִם בֵּין כּוֹכְבִים שִׁים קִנְךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נָאִם ה' (ג-ד).
וְהִיא בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּה וּבֵית עֶשָׂו לְקֶשׁ וְדִלְקוּ בָהֶם וְאָכְלוּם וְלֹא יִהְיֶה
שְׂרִיד לְבֵית עֶשָׂו כִּי ה' דָּבַר (יח).

בפסוקים ג-ד מגנה הנביא את אדום, ואומר כי רשעותה ושחצנותה נוטעים בה את התחושה הכוזבת שהיא מוגנת מכל רע; אלא שהחוסן המדומה הזה לא יגונן עליה מפני ה'. פסוק יח מוסיף כי בדבר ה', ישראל היא שתביא על אדום את אבדנה.

שני הרעיונות שבצירוף הנוכחי דומים לאלו שבפסוקים א/כא, וכמותם גם הם קשורים בקשר שבין הכוונה לבין הביצוע, שהוא יחס שבין סיבה לבין מסובב. בפסוק א, כמו בפסוקים ג-ד, נאמר כי האלוהים מתכוון להילחם באדום; ובפסוק כא, כמו בפסוק יח, נאמר כי ישראל היא שתבצע את המשימה. מצד שני ההצהרות בפסוקים ג-ד/יח נחרצות ונחושות יותר מקודמותיהן. פסוק ד מביא את ההחלטה להעניש את אדום בלשון נחרצת ומוחלטת,²² ופסוק יח מעצים את רישומו של העונש כשהוא מתאר השמדה מוחלטת: "ולא יהיה שריד לבית עשו". בדומה לצירוף הראשון, גם כאן נזכר שם ה' בשני החלקים (פס' ד, יח), כדי להודיע שהפגיעה באדום היא תוצאה של גזר דין שנקבע על ידו.

קשר נוסף בין חלקי הצירוף הוא לשון נופל על לשון, כאשר חטא גאוותה של אדום בפסוק ג: "[זדון] לבך השיאך", מתקשר בהקבלה כיאסטית לעונשה אשר נמשל ל"אש" ו"להבה" בפסוק יח.

צירוף 4 - פסוקים ה-ו/יז

הצירוף הבא כולל את הפסוקים ה-ו/יז:

אִם גִּבְיִים בָּאוּ לָךְ אִם שׂוֹדֵדִי לִלְהָ אֵיךְ נִדְמִיתָה הֲלוֹא יִגְבּוּ דִּים אִם בְּצָרִים בָּאוּ לָךְ
הֲלוֹא יִשְׁאִירוּ עֲלֶיךָ.
אֵיךְ נִחַפְּשׁוּ עֶשָׂו נָבְעוּ מִצְפְּנָיו (ה-ו).
וּבְהָר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהִיא קִדְשׁ וְיִרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם (יז).

22. החזרה הכפולה על המילה "אם" ייתכן שהיא רומזת לשבועה. "אם" כלשון שבועה משמשת בבראשית ל"א, נ-נג; יהושע כ"ב, כב-כד ועוד. ראה: יהושע בן מנחם שטיינבערג, ערך 'אם', **אוצר המלים למקראי הקדש**, וילנה תרנ"ז; וכן ש' ליונשטם, ערך 'שבועה', **אנציקלופדיה מקראית** ז, ירושלים תשל"ו, עמ' 481.

בפסוקים ה-ו לועג הנביא לאדום במסווה של קינה על כך שאויבים פלשו לארצה, חשפו את מסתריה, חמסו ורוקנו את כל אשר בה.

במקביל בפסוק יז מתואר גורל ישראל, אשר למרות מפלתו נותרה לו פליטה, והוא ישוב ויירש את ארצו מיד אלה שגזלוהו. יש פרשנים הסבורים כי ההבטחה "והיה קדש" שבפסוק יז, מוסבת על "הר ציון" הנזכר בתחילת הפסוק,²³ בעוד שאחרים סבורים שהיא קשורה ל"בית יעקב" שבהמשכו.²⁴ י' קיל מציע את שני ההסברים הללו זה בצד זה.²⁵ נראה שמבין שתי האפשרויות יש להעדיף את השנייה, מאחר שמן הפסוק "ואתם עזבי ה' השכחים את הר קדשי..." (ישעיהו ס"ה, יא)²⁶ משתמע שמעמדה של ציון כהר קודש הוא בלתי מעורער ואינו מותנה במצבו של עם ישראל. לפיכך, אין בהבטחה "והיה קדש" לגבי הר ציון כל חידוש או ביטוי למשאלה המצפה למימוש. לעומת זאת הגשמת ייעודו של ישראל כעם קדוש מותנית בשמירת הברית וקיום המצוות: "ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי... ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ה-ו).²⁷ על כן, רק כאשר היא מוסבת על בית יעקב, טעונה ההבטחה "והיה קדש" משמעות של תיקון וגאולה.

הצירוף ה-ו/יז, מציב זה מול זה את גורלם של אדום ושל ישראל. הניגוד שבין שני העמים על פי הפסוקים הללו ניכר כבר ברמה הספרותית-ציורית, בכך שאדום מובסת ומרוקנת מכל שהיה בה, ולעומת זאת בישראל נותרה שארית אשר ממנה ימשיך העם את קיומו וישקם את עצמו מבחינה דתית ומדינית. אולם מעבר לניגוד הציורי, משתקף בצירוף הזה ניגוד עמוק יותר בין שני העמים ברמה הרעיונית והערכית.

המשמעות הטמונה בכינוייהם של אדום וישראל - 'עשו' ו'יעקב', נידונה כבר בהקשר קודם (פס' ב/יט-כ). גם בצירוף הנוכחי מייצג כל אחד מן האחים את העם שיצא מחלציו, כך שהניגוד בין אדום ובין ישראל מוצג על רקע הניגוד שבין עשו לבין יעקב. יש להניח שהמושג "פליטה" נבחר לתיאור השארית שנותרה בישראל (פס' יז), על מנת להזכיר ולאשר את דברי יעקב: "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה" (בראשית ל"ב, ח).

23. כך מסבירים מצודת דוד ומ' כוגן (לעיל, הערה 5), עמ' 29.

24. כך מסביר י' אבישור (לעיל, הערה 3), עמ' 210.

25. י' קיל (לעיל, הערה 4), עמ' י.

26. זיהויה של ציון כהר הקודש מפורש ביואל ד', יז: "אני ה' אלהיכם שכן בציון הר קדשי"; תהילים ב', ו: "ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי". כך גם בזכריה ח', ג; יחזקאל כ', מ; יואל ב', א.

27. כך גם בוויקרא י"ט, א.

הניגוד שבין אדום ובין ישראל על רקע העברת הבכורה מעשו ליעקב, נידון גם הוא בפסוקים ב'יט-כ, והתמקד בזכותו של יעקב לירושה המשפחתית. באותו הקשר נידון האישור האלוהי להעברת הבכורה, כפי שמשמע מן הפנייה לאדום-עשו: "הנה קטן נתתיך בגוים" (פס' ב), ומאחר שהוויתור על הבכורה כלל גם ויתור על ההתקדשות לעבודת ה', נאמר שם לעשו: "בזוי אתה מאד" (פס' ב).

האישור האלוהי להעברת הבכורה, גורר עמו הכרה בהתקדשותם של יעקב ושל זרעו לעבודת האלוהים. הכרה זו התממשה בהוראה שקיבל יעקב לבנות מזבח בבית אל²⁸ (בראשית ל"ה, א), ומאוחר יותר בפנייה לזרעו: "ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם" (ויקרא כ"ב, לב), וכן: "יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו" (דברים כ"ח, ט).²⁹ ההתקדשות מחייבת התבדלות - "והייתם לי קדשים כי קדוש אני ה' ואבדל אתכם מן העמים להיות לי" (ויקרא כ', כו). המהות המקודשת מובדלת ומנותקת ממה שאינו ראוי לקרב אליה - "וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרץ בהם ה'" (שמות י"ט, כב).³⁰ עבודת הקודש מתבצעת רק בידי אדם שנבחר על ידי האלוהים: "וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו... האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש" (במדבר ט"ז, ה-ז).

מי שקרב אל הקודש ואינו ראוי לכך, עונשו מוות,³¹ כך שהישות המקודשת מוגנת מפגיעתם של זרים חורשי רעה, כפי שמשמע מדברי ירמיהו: "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'" (ב', ג). בדומה לכך מבטיח יואל: "והיתה ירושלים קדש וזרים לא יעברו בה עוד" (ד', ז). לעתים חומרת ההרחקה והניתוק מן הקודש רבה כל כך עד שנאסר על הזר גם להביט בו.³²

על רקע זה יש לבחון את הניגוד שבין אדום לבין ישראל בפסוקים ה-ו/יז. כפי שנידון כבר בפסוקים ב'יט-כ, הפך עשו להיות 'בזוי' על שבז לבכורה, וכשם שהתקדשותו של יעקב מחייבת את זרעו, כך מעמדו הבזוי של עשו עובר לצאצאיו. הקשר שבין השורש 'בזה' לבין ביטול וחילול הקודש, שהוצג אף הוא בפסוקים ב'יט-

28. ייתכן שנדרו של יעקב: "אם יהיה אלהים עמדי... והיה ה' לי לאלהים... עשר אעשרנו לך" (בראשית כ"ח, כ-כב), מבטא את הכרתו בהתקדשות שהוטלה עליו, אשר תקבל תוקף בשובו למקומו.

29. ראה גם יחזקאל כ', יב; ל"ז, כח.

30. מאחר שהר סיני היה מקודש: "הגבל את ההר וקדשתו" (ט"ט, כג), נאסר על הכהנים לקרב אליו, ועליהם להיבדל ממנו: "יתקדשו". ראה: ע' חכם, פירוש דעת מקרא, שמות, עמ' שעג. וראה גם דה"ב כ"ג, ו.

31. ויקרא י', א-ב; במדבר ד', טו; שמ"ב ו', ו-ז.

32. שמות ג', ו; במדבר ד', טו-כ; שמ"א ו', יט.

כ, מסביר כיצד גורלה של אדום בפסוקים ה-ו הוא תוצאה ממעמדה הבזוי. בניגוד לישות המקודשת המוגנת מפני זרים חורשי רעה, אדום מופקרת בידי מסיגי גבול, החושפים בארצה כל מסתור, פולשים לכל מחסה וחומסים מבלי להשאיר בה דבר: "איך נחפשו עשו נבעו מצפניו"³³ (פס' ו). לעומת זאת, נאמר על יעקב בפסוק המקביל: "והיה קדש" (פס' ז), ובמעמד זה, כשהוא מוגן מכל פגע, ישוב ישראל ויירש את נחלת אבותיו.

צירוף 5 - פסוקים ז-ט/ט-טז

הצירוף הבא כולל את הפסוקים ז-ט/ט-טז:

עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו.

הלוא ביום ההוא נאם ה' והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו.

וחתו גבוריך תימן למען יפרת איש מהר עשו מקטל (ז-ט).

כי קרוב יום ה' על כל הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך.

כי כאשר שיתתם על הר קדשי ישתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו

(ט-טז).

הנושא המשותף לשתי היחידות הללו הוא עונשם של אויבי ה' שהם גם אויבי ישראל. בפסוקים ז-ט מתואר עונשה של אדום, ומפסוקים ט-טז לומדים כי אדום היא רק אחת מן האומות העתידות להיענש במידה כנגד מידה על יחסן לישראל ולא להיו.

על פי עקרון הענישה במידה כנגד מידה, מסתבר כי בגידת בני בריתה של אדום המתוארת בפסוק ז, היא גמול על בגידתה בישראל אחותה: "כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך" (פס' טו).³⁴

בפסוקים ח-ט מתוארת אדום כשהיא חסרת אונים, ללא הנהגה שתוכל להושיעה, ומפסוק טז לומדים כי גורל דומה צפוי לכל אויבי ישראל אשר חגגו בשתייה את נפילת הר ה' לידיהם.³⁵ עונשם של הגוים הללו, ואדום בתוכם, נקבע

33. משמעו של הפועל "נחפשו" הוא 'נחשפו' כפירושו של י' קיל (לעיל, הערה 4, עמ' ד): "נחשפו (בשיכול אותיות) מטמוניו ואוצרותיו של עשו".

34. יחסה השפל של אדום כלפי ישראל מתואר בפסוק י: "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה".

35. התזכורת "כי כאשר שיתתם" (פס' טז) התפרשה בשתי דרכים. י' קיל (לעיל, הערה 4), עמ' ט, ו' אבישור (לעיל, הערה 3), עמ' 210, מביאים את שתייהן. פירוש אחד סבור שתזכורת זו מופנית לישראל, ומכוונת לכוס המרורים ששתה מיד האלוהים כאשר נענש. כך מסבירים גם ראב"ע ומצודת דוד. על פי הפירוש השני, פנייה זו מכוונת לאדום ולבני בריתה שחגגו את מפלת ישראל. פירוש כזה מובא בתרגום הארמי, וכן אצל רש"י ורד"ק. נראה שמבין שתי

במידה כנגד מידה, וכשם שחגגו בשתייה כן ייענשו בשתייה, אלא שהפעם ישקה אותם ה' כוס מרורים עד שישכרו, בינתם תיטשטש, כוחם יותש והם יאבדו.³⁶

נוסף לעונש, שהוא הנושא המשותף לפסוקים ז-ט וטו-טז, קיימות ביניהם נקודות מגע נוספות:

1. קיים קשר ספרותי-ציורי בין הסעודה המשותפת של אדום ושל בעלי בריתה בפסוק ז: "אנשי שלמך [אוכלי] לחמך",³⁷ לבין השתייה המשותפת שלהם בפסוק טז: "כאשר שתיתם".

2. בשני החלקים נזכר יום הנקמה של ה' באויביו. בפסוק ח הוא מכונה: "היום ההוא", ובפסוק טו: "יום ה'".

3. בשני חלקי הצירוף מופיע שם ה'. בפסוק ח: "נאם ה'" ובפסוק טו: "יום ה'".

4. בשני חלקיו של הצירוף מופיעה ההדגשה הכוללת "כל". "כל אנשי בריתך" (פס' ז), כנגד "כל הגוים" (פס' טז).

5. קיים קשר אירוני בין גזר דינה של אדום בפסוק טו: "גמלך ישוב בראשך", לבין המצב שנוצר עקב גזר הדין הזה בפסוקים ח-ט: "והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו...".

החכמה והתבונה הן מידות חיוניות למנהיגים: "הבו לכם אנשים חכמים ונבנים... ואשימם בראשיכם" (דברים א', יג). מתוך הנאמר בפסוק ח על אבדן חכמיה וביטול תבונתה של אדום, לומדים שנגזר עליה להתמודד עם העונש הצפוי ללא מנהיג בראשה. מאחר שתפקידו של המנהיג מכתיר אותו בתואר "ראש",³⁸ נוצר קשר

האפשרויות יש להעדיף את השנייה, מאחר שתזכורת זאת מנמקת ("כי כאשר שתיתם" [פס' טז]) את הענישה כנגד מידה: "כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך" (פס' טו). מאחר שהגויים נענשים בשתייה מכוס המרורים, מתברר שגם חטאם קשור בשתייה, וזו השתייה הנזכרת בתחילת הפסוק, שבאמצעותה חגגו את נפילת הר ה' לידיהם.

36. התיאור המטפורי בדבר יין תרעלה שישקה אלוהים את אויביו ויגרום להם לאיבוד עשתונות לפני שיושמדו, מופיע גם אצל נביאים אחרים: "כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם. ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם" (ירמיהו כ"ה, טו-טז; וראה עוד בישיעיהו נ"א, יז; ירמיהו מ"ט, יב; איכה ד', כא).

37. "לחמך" מתפרש כאן כ"אוכלי לחמך". נהוג היה לחתום טקס כריתת ברית בסעודה משותפת. כך מוסבר בתרגום הארמי: "אכלי פתורך", וכן אצל מלבי"ם; י' קיל (לעיל, הערה 4), עמ' ה; מ' כוגן (לעיל, הערה 5), עמ' 24; י' אבישור (לעיל, הערה 3), עמ' 204.

38. כמו "אנכי אהיה לכם לראש" (שופטים י"א, ט). ראה גם שמות י"ח, כה; דברים א', טו; כ"ט, ט; מיכה ג', יא.

אירוני מכך שהאלוהים המונע מאדום הנהגה שתעמוד בראשה (פס' ח), ממלא כביכול את החסר בכך שמשיב את גמולה בראשה (פס' טו).

צירוף 6 - פסוקים י-יב/יג-יד

פסוקים י-יד שבמרכז הפרק מתארים את חטאי אדום כלפי ישראל, ומהווים מעין ציר אשר משני עבריו מסתעפים הפסוקים במבנה כיאסטי. חמשת הפסוקים הללו, המתארים את פשעיה של אדום נגד ישראל, מתפלגים בהקבלה כיאסטית לשני חלקים: פסוקים י-יב/יג-יד.

מִחֶמְסֵי אֶחִידָי יַעֲקֹב תִּכְסֹּף בּוֹשָׁה וְנִכְרַתְּ לְעוֹלָם.
בְּיוֹם עֲמָדָךְ מִנְגֵד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חִילוֹ וְנִכְרִים בָּאוּ שְׁעָרוֹ וְעַל יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרֵל גַּם
אֶתָּה כְּאַחַד מֵהֶם.
וְאֵל תִּרְאֵה בְּיוֹם אֶחִידָי בְּיוֹם נִכְרוּ וְאֵל תִּשְׂמַח לִבִּי יְהוּדָה בְּיוֹם אֲבָדָם וְאֵל תִּגְדֹּל פִּיד
בְּיוֹם צָרָה (י-יב).
אֵל תְּבוֹא בְשַׁעַר עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אֵל תִּרְאֵה גַם אֶתָּה בְּרַעְתּוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאֵל תִּשְׁלַחְנָה
בְּחִילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ.
וְאֵל תַּעֲמַד עַל הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת פְּלִיטָיו וְאֵל תִּסְגֹּר שְׁרִידָיו בְּיוֹם צָרָה (יג-יד).

כפי שציון י' אבישור,³⁹ ההקבלה הכיאסטית בתוך היחידה הזו מודגשת על ידי ביטויים, שמות ופעלים דומים המופיעים בשני החלקים.

פסוק י מתקשר לפסוק יד באמצעות השורש 'כרת' המתאר את חטאה של אדום, שעמדה על הפרק "להכרית את פליטיו" של ישראל (פס' יד), וכן מתאר את עונשה: "ונכרת לעולם" (פס' י).

בשני חלקיו של הצירוף, פסוקים יא-יב/יג-יד, מופיעים ביטויים, שמות ושורשים משותפים: "ביום" (חמש פעמים בפסוקים יא-יב; שלוש פעמים בפסוקים יג-יד), "באו שערו/תבוא בשער" (פס' יא/יג), "גם אתה" (פס' יא/יג), "חילר" (פס' יא/יג), "אל תרא" (פס' יב/יג), "עמדך"/"תעמד" (פס' יא/יד), "ביום צרה" (פס' יב/יד).

קיימת גם תופעה של לשון נופל על לשון בין "יום אבדם" (פס' יב) לבין "יום אידם" (פס' יג).

*

משנתברר שצירופי הפסוקים המקבילים במבנה הכיאסטי חושפים מסרים שאינם נקלטים בקריאה שוטפת, עולה השאלה מדוע מלכתחילה לא הוצבו הפסוקים הללו ברצף, על מנת שניתן יהיה להפיק מהם ביתר קלות את המשמעות החבויה בהם.

39. י' אבישור (לעיל, הערה 3), עמ' 196.

אחת האפשרויות ליישוב הקושיה היא ההנחה שאין לוותר על העריכה הנוכחית, כיוון שגם באמצעותה נחשף מסר שאינו מוצא ביטוי בדרך אחרת. כדי לברר אפשרות כזו יש לבחון את נושאי הנבואה ומסריה, ואת מה שנוסף עליהם מתוך המבנה הקיים.

המקלעת

עיון בתכניה של נבואת עובדיה מעלה כי קיימים בה שני נושאים מרכזיים: הראשון, עונשה של אדום (פס' א-ט, טו-טז, יח, כא), והשני, סיכול כוונתה לחסל את ישראל (פס' י-יד, יז, יט-כ, כא). כותרתו של הנושא השני מעידה עליו שהוא מורכב משני סעיפי משנה: א. שאיפתה של אדום לחסל את ישראל; ב. היחלצות ישראל ממזימה זו. שני הנושאים המרכזיים אינם מגובשים בשתי יחידות נפרדות, אלא משולבים זה בזה כמקלעת, כאשר קטעים של נושא אחד מתחלפים בקטעים של הנושא האחר. עיון בשיטת החילופין הזו מגלה כי כל אימת שאחד הנושאים נקטע בידי משנהו, הוא חוזר לעניינו בנימה נמרצת ותקיפה יותר, וככל שהקטע עמוק יותר בגוף הנבואה הוא מתאר שלב מתקדם יותר בהתפתחותו של הנושא המיוצג על ידו.

הנושא הראשון: עונשה של אדום (פס' א-ט, טו-טז, יח, כא)

הנושא הראשון מתפתח לאורכם של ארבעה שלבים, המשקפים את ההסלמה ביחסו של אלוהים לאדום ואת החרפת העונש הצפוי לה:

שלב א (פס' א-ט)

יחידה זו, הארוכה מכולן, מתארת את יחסו העוין של אלוהים לאדום (פס' א-ד) ואת תוצאותיו של היחס הזה (פס' ה-ט):

חֲזֹן עֲבָדְיָה כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים לְאָדוֹם שְׂמוּעָה שְׂמַעְנֵנוּ מֵאֵת ה' וְצִיר בְּגוֹיִם שְׁלַח קוֹמוּ וְנִקְוָמָה עָלֶיךָ לְמַלְחָמָה
(א.)

פסוק א פותח בהכרזה על מלחמה צפויה בין ה' לבין אדום.

הִנֵּה קָטָן נִתְתִּיד בְּגוֹיִם בְּזוּי אֶתְּהָ מְאֹד
(ב.)

פסוק ב מבטא זלזול וסלידה מצד האלוהים כלפי אדום, אולם לרגשות השליליים הללו לא מתלוות בינתיים פעולות איבה כלשהן.

זְדוֹן לְבָבְךָ הַשִּׁיאֵךְ שִׁכְנִי בְּחִנְיִי סִלַּע מְרוֹם שְׁבַתוֹ אִמַּר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ.
אִם תִּגְבֶּינָה כְּפֶנֶס וְאִם בֵּין כּוֹכְבִים שִׁים קִנְךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נָאִם ה'
(ג-ד.)

בפסוקים ג-ד מאיים אלוהים להיפרע מאדום על רשעותה ויהירותה, אבל גם כאן לא מתואר אירוע היסטורי, וזו רק הזהרה שעתידה להתממש בבוא העת.

אם גִּבְּרִים בָּאוּ לָךְ אִם שׁוֹדְדֵי לֵילָה אִיךָ נִדְמִיתָה הַלּוֹא יִגְּבּוּ דֵּים אִם בְּצָרִים בָּאוּ לָךְ הַלּוֹא יִשְׁאִירוּ עֲלֶיךָ.

אִיךָ נִחְפְּשׁוּ עֲשׂוּ נִבְעוּ מִצְּפָנָיו.

עַד הַגְּבוּל שֶׁלְּחֹדֶךָ כֹּל אֲנָשֵׁי בְרִיתְךָ הַשִּׁיאֹדֶךָ יִכְלוּ לָךְ אֲנָשֵׁי שְׁלֵמָךְ לְחֶמְךָ יִשְׁימוּ מִזֹּר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ.

הַלּוֹא בְּיוֹם הַהוּא נָאֵם ה' וְהֶאֱבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֲדוֹם וְתְבוּנָה מִהֵרָ עֲשׂוּ.

וְחֲתוּ גְבוּרֵיךָ תִּימָן לְמַעַן יִכְרַת אִישׁ מִהֵרָ עֲשׂוּ מִקְּטֹל (ה-ט).

בפסוקים ה-ט מתוארת פגיעה ממשית באדום, לאחר שאויבים פולשים לארצה (פס' ה-ו), בני בריתה בוגדים בה (פס' ז) והיא מאבדת את מנהיגיה (פס' ח-ט). הפסוק "למען יכרת איש" (פס' ט) אינו מתאר השמדה כוללת של אוכלוסיית אדום. כמו במקומות אחרים,⁴⁰ התואר 'איש' משמעו 'מנהיג', והפסוק מתאר את אבדן המנהיגים שנזכרו בפסוקים ח-ט, שהם אנשי החכמה, התבונה והגיבורים. בשלב זה חורבנה הסופי של אדום הוא עדיין בגדר תכנית לעתיד.

שלב ב (פס' טו-טז)

כִּי קָרוֹב יוֹם ה' עַל כָּל הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לָךְ גְּמֹלָךְ יִשׁוֹב בְּרֵאשֶׁךָ.

כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִּיתָם עַל הַר קִדְשֵׁי יִשְׁתּוּ כָּל הַגּוֹיִם תִּמְיֵד וְשִׁתּוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ

(טו-טז).

בשלב זה מחריף עונשה של אדום על שחגגה בשמחה את נפילת הר האלוהים לידי אויבי ישראל. העונש הצפוי לאדום יפגע גם בשאר הגויים, והפעם הוא אינו מוגבל בפגיעה בהנהגה, בכלכלה ובביטחון, כמו בפסקה הקודמת, אלא הוא נמשל לשתיית כוס תרעלה,⁴¹ אשר תטשטש את חושיהם של כל העמים ותותיר אותם חסרי אונים וחסרי דעת. התיאור המסכם "והיו כלא היו", אינו מעיד על חיסולם המוחלט של אדום ושל בני בריתה,⁴² אלא על כך שגם כאשר ימשיכו להתקיים ("והיו"), יהיה קיומם חסר חשיבות ("כלוא היו"). לאחר שישתו מכוס התרעלה ויאבדו את עצמתם, את כבודם ואת הישגיהם, ניתן יהיה להתעלם מקיומם כאילו אינם עוד.

40. במדבר י"ג, ג; שמ"א כ"ו, טו; מל"א ב', ב ועוד.

41. 'אבישור (לעיל, הערה 3) אומר בעניין זה (עמ' 209): "אמנם הכוס עצמה אינה נזכרת במפורש, אך ההקשר והופעת הפועל 'ישתו' מזכירים את כוס הגורל שה' משקה ממנה את הגויים, שאותה מציינת נבואת ירמיהו (כ"ה, טו-טז). רעיון זה קרוב בסגנונו ובעניינו לנאמר במגילת איכה (איכה ד', כא)". כזה הוא גם פירושם של רד"ק ומלבי"ם.

42. כפי שמסבירים רד"ק ומצודת דוד.

שלב ג (פס' יח)

וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֲשׂוֹ לְקֵשׁ וְדָלְקוּ בָּהֶם וְאֶכְלוּם וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ כִּי ה' דָּבָר.

בשלב זה מחמיר עונשה של אדום עד כדי פגיעת מוות, שתבוא עליה מידי ישראל, בדבר ה'.

שלב ד (פס' כא)

וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָר עֲשׂוֹ וְהִיתָה לָהּ הַמְּלוּכָה.

לאחר שבשלב הקודם תואר חיסולה של אדום בידי ישראל, בשלב הנוכחי נאמר כי העונש שנגזר עליה במשפט על ידי ה' יוביל להכרה במלכותו.⁴³ ההכרה במלכות ה' מבטיחה כי עליונותו וסמכותו יוכרו ויתקבלו בעולם כולו, ובמצב זה לא תהיה עוד תקומה גם בעתיד לכוחות הרשע שאפיינו את אדום או כל ישות אחרת הדומה לה.

הנושא השני: סיכול כוונתה של אדום לחסל את ישראל (פס' י-יד, יז, יט-כ, כא)

במקביל לנושא הראשון, מתפתח בצורה הדרגתית גם הנושא השני, על שני סעיפיו, לתכלית מכוונת:

שלב א (פס' י-יד)

מִחֲמַס אֲחִיד יַעֲקֹב תִּכְסֹּף בּוֹשָׁה וְנִכְרַת לְעוֹלָם.
בְּיוֹם עֲמֻדָּה מִנְגֵד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חִילוּ וְנִכְרָים בָּאוּ שְׁעָרוֹ וְעַל יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרֵל גַּם אֶתָּה כְּאַחַד מֵהֶם.
וְאֵל תֵּרָא בְּיוֹם אֲחִיד בְּיוֹם נִכְרוּ וְאֵל תִּשְׁמַח לְבָנֵי יְהוּדָה בְּיוֹם אֲבָדָם וְאֵל תִּגְדֹּל פִּיד בְּיוֹם צָרָה.
אֵל תִּבּוֹא בְּשַׁעַר עַמִּי בְּיוֹם אִידָם אֵל תֵּרָא גַם אֶתָּה בְּרַעַתוֹ בְּיוֹם אִידוֹ וְאֵל תִּשְׁלַחְנָה בְּחִילוֹ בְּיוֹם אִידוֹ.
וְאֵל תַּעֲמֵד עַל הַפָּרֶק לְהִכְרִית אֶת פְּלִיטָיו וְאֵל תִּסְגֹּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה (י-יד).

בפסוקים אלה מתואר עם ישראל כשהוא נרדף, מושפל, מוכה ובסכנת הכחדה מידי אדום ובני בריתה.

שלב ב (פס' יז)

וּבְהָר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ וְיִרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם.

43. מעין מה שנאמר בישיעיהו כ"ו, ט: "כי כאשר משפטיך לארץ, צדק למדו ישיבי תבל".

למרות מפלת ישראל נותר פתח להצלחתו על ידי שארית המוגנת בידי האלוהים, ושארית זו תשוב ותירש את ארצה.

שלב ג (פס' יט-כ)

וַיֵּרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת הָרַעְשׂוֹ וְהַשְּׁפֵלָה אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיֵּרְשׁוּ אֶת שְׂדֵה אֲפְרַיִם וְאֶת שְׂדֵה שִׁמְרוֹן וּבְנִימָן אֶת הַגְּלָעָד.
וַגְּלַת הַחֵל הַזֶּה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּנְעָנִים עַד צָרְפַת וְגַלְת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּסִפְרֵד יֵרְשׁוּ אֶת עַרְי הַנֶּגֶב (יט-כ).

ירושת הארץ שעליה נרמז בשלב הקודם מומחשת כאן על ידי פירוט חבלי הארץ שייושבו מחדש על ידי ישראל לאחר שישוב לארצו.

שלב ד (פס' כא)

וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשֹׁפֵט אֶת הָרַעְשׂוֹ וְהִיָּתָה לָהּ הַמְּלוּכָה.
עם ישראל משמש כבא כוחו של האלוהים בארץ, והוא מסייע לקיים את משפטו ולבסס את מלכותו.

*

למרות ששני הנושאים מתפתחים בהדרגה לאורך הפרק, כיוון התפתחותם הוא מנוגד. ההדרגתיות בעונשה של אדום מדרדרת אותה במדרון של פגעים ההולכים ומתגברים. מפגיעה בכבודה ובאוצרותיה (פס' א-ט), דרך אבדן מעמדה וגדולתה (פס' טו-ז), עד להשמדתה (פס' יח) ולחיסול כוחות הרשע שהפעילו אותה (פס' כא).

מצד שני, גורלו של ישראל מתואר במסלול עולה, שתחילתו בסכנת הכחדה (פס' י-יד), והמשכו בקיום שארית (פס' יז) החוזרת מן הגלות, מתנחלת מחדש בנחלת האבות (פס' יט-כ) ופועלת כשליחת האלוהים בארץ (פס' כא).

שילובם של הנושאים בצורה מסורגת מצמיד זה לזה תיאורים המשקפים שלבים דומים במהלך התפתחותם של הרעיונות המרכזיים. הצבה זו מאפשרת בכל אחד מן השלבים להשוות בין שני הנושאים, כאשר מצד אחד מתואר מצבה של אדום, וצמוד לו מצבו של ישראל. השוואה זו ממחישה את הקיטוב שבגורל האומות, ומשקפת מציאות שעל פיה ככל שאדום מבוססת יותר, ישראל בסכנה גדולה יותר; ולהפך, כאשר ישראל מגשים את התכלית המיועדת לו כשליח ה' בארץ, אין עוד קיום לאדום ולכוחות הרשע שהפעילו אותה. פסוק כא, החותם את המקלעת, משותף לשני הנושאים ומשקף אגב כך את הקשר ואת התלות שביניהם.

באמצעות המבנה המסורג מתגלה תלות בין מעמדה של אדום לבין מצבו של ישראל. תלות זו מלמדת על הסיבה ועל התכלית שלמענן נבחר מבנה מיוחד זה. מסתבר כי למרות היתרון הפרשני שיש להצגה רציפה של הפסוקים המקבילים במבנה הכיאסטי של הפרק, לא ניתן לוותר על העריכה הנוכחית, מאחר שהיא חושפת מסר שאינו מתגלה בדרך אחרת. מבנה המקלעת של נבואת עובדיה משקף את היחסים שבין יעקב-ישראל לבין עשו-אדום, כפי שנחזו בנבואה הקדומה: "ולאם מלאם יאמץ" (בראשית כ"ה, כג),⁴⁴ וממחיש את המשמעות הכפולה של הפסוק: "ורב יעבד צעיר".⁴⁵ הטלטלה הקיימת ביחסי אדום וישראל מצאה ביטוי בתקופה מאוחרת יותר בדברי ר' יצחק: "אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן אל תאמן, ישבו שתיהן אל תאמן, חרבה קסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קסרי - תאמן".⁴⁶

44. כפירושו של רד"ק במקום: "לעולם לא יהיו שויים ביכולת, אלא האחד יגבר על חברו לעולם".

45. כפירושו של רד"ק: "והנה הדבר מסופק, ולא ביאר מי יעבד את חברו, הרב את הצעיר או הצעיר את הרב".

46. מגילה ו' ע"א. קיסרי מייצגת בהקשר זה את מלכות אדום - "עקרון תעקר - זו קיסרי בת אדום, שהיא היתה מטרופולין של מלכים" (שם).